

Medz Yeghern – rys historyczny

Medz Yeghern to termin oznaczający Wielką Zbrodnię, którym Ormianie określają ludobójstwo, jakiego ofiarą stał się ich naród w latach 1915-1917 na terenie Imperium Osmańskiego. Szacuje się, że w jego wyniku zginęło 1,5 mln ludzi. Wskutek pogromów powstała również diaspora ormiańska, trwająca do chwili obecnej. Mimo że jest to jedna z najlepiej udokumentowanych zbrodni XX wieku – Turcja do dziś nie uznaje faktu jej zaistnienia, negując wszelkie inne stanowiska niżli oficjalne, oświadczające, iż Ormianie padli ofiarą epidemii.

Przełom XIX i XX wieku przyniósł masowe pogromy Ormian: masakry Hamidiana oraz zamieszki w Adanie. Zginęło wówczas, wedle szacunków historyków, od 300 do 400 tysięcy osób. Państwa europejskie pozostały neutralne wobec tych wydarzeń, co dla Turcji stało się sygnałem, że świat nie weźmie Ormian w obronę.

Bezpośrednim pretekstem do wprowadzenia w życie planu eksterminacji całej populacji Ormian, zainicjowanym przez autorytarny rząd młodoturków, stała się klęska Enwera Paszy - naczelnego dowódcy armii tureckiej - pod Sarikamiş w 1914 roku, w wyniku której rozpoczęto reorganizację wojskowych jednostek, demobilizację Ormian oraz agresywną nagonkę na ludność chrześcijańską (eksterminowano także Greków i Asyryjczyków), oskarżaną o sprzyjanie Rosjanom. Szerzono plotki o międzynarodowym spisku ormiańskim lub szerzej, chrześcijańskim, mającym na celu obalenie władzy młodoturków.

24 kwietnia 1915 roku to symboliczna data - Minister Spraw Wewnętrznych, Talaat Pasza, wydał tego dnia rozporządzenie nakazujące aresztowanie wszystkich przedstawicieli partii ormiańskich, przywódców duchowych i intelektualnych, księży, prawników, lekarzy, nauczycieli oraz liderów mniejszości ormiańskiej, których tuż po zmroku zatrzymano, uwięziono i poddano torturom. W samym tylko Stambule aresztowano wówczas (i w większości zgładzono) 2345 osób. Zaplanowane według ściśle określonego i skalkulowanego wzoru wydarzenia potoczyły się lawinowo: po demobilizacji wojskowej i odebraniu broni oraz aresztowaniu inteligencji – deportacja, zalegalizowane parlamentarnie prawo wywłaszczenia i konfiskaty majątków na rzecz państwa oraz likwidacja pozostałej przy życiu ludności przybrała charakter masowy. 27 maja wysiedlono zamieszkujących Anatolię Ormian do Syrii i Mezopotamii. Do końca 1915 roku pół miliona ludzi wypędzono na Pustynię Syryjską, gdzie ginęli w wyniszczających marszach śmierci, pozbawieni wody, jedzenia, pomocy medycznej i odpoczynku. Według relacji świadków Ormianie byli masowo paleni żywcem, topieni w Morzu Czarnym, truci gazem oraz poddawani niewyobrażalnym torturom. Mordowano kobiety i dzieci, okaleczano starców, ciężarnym rozcinano brzuchy, odcinano ręce, nogi i języki. Tych, którzy przetrwali podróż przez pustynię czekały obozy koncentracyjne tj. Azaz, Katma, Radjo, Dipsi, Del-El, Lale, Ra's al-'Ain, Tefridje, gdzie ocalałych poddawano skrajnie wyniszczającej pracy. Niewielu przetrwało marsze śmierci: z około 18000 wywiezionych z prowincji Harput do września 1915 roku dotarło do obszaru zasiedlenia w okolicach Aleppo zaledwie 185 kobiet i dzieci. Z 19000, którzy wyruszyli z Erzurumu przeżyło 11. W tym samym czasie eliminowano wszelkie materialne dowody świadczące o obecności Ormian w Imperium: burzono kościoły i klasztory, palono księgi i materiały liturgiczne. Prześladowania trwały do 1917 roku, w niektórych regionach do 1923.

Ludobójstwo odbiło się echem w literaturze, kulturze oraz stosunkach społecznych: już w 1919 roku powstał amerykański film *Ravished Armenia*, w reżyserii Oscara Apfla, oparty na wspomnieniach ocalałej z genocydu Aurory Mardigianian oraz fragmentach kręconych podczas wojny dokumentów. W 1924 roku Stefan Żeromski opisał rzeź Ormian w *Przedwiośniu*, w 1933 Franz Werfel opowiedział zagładę w *Czterdziestu dniach Musa Dah*, późniejszej lekturze więźniów nazistowskich obozów koncentracyjnych.

22 sierpnia 1939 roku, na tydzień przed niemiecką inwazją na Polskę, Adolf Hitler miał wypowiedzieć do dowódców Wehrmachtu pamiętne słowa: „Wydalem rozkaz – i zastrzelę każdego, kto wyrazi choć jedno słowo krytyki – że celem wojny nie jest osiągnięcie jakiejś linii geograficznej, ale fizyczna eksterminacja wrogów. Obecnie tylko na wschodzie umieściłem oddziały SS Totenkopf, dając im rozkaz nieugiętego i bezlitosnego zabijania wszystkich mężczyzn, kobiet i dzieci polskiej rasy i języka, bo tylko tą drogą zdobyć możemy potrzebną nam przestrzeń życiową. Kto w naszych czasach jeszcze mówi o eksterminacji Ormian?”¹.

W drugiej połowie XX wieku oraz w czasach współczesnych powstało wiele filmów dokumentalnych, animacji, publikacji naukowych, wydawnictw beletrystycznych, a także szereg innych świadectw i relacji dotyczących *Medz Jeghern*, jednakże Turcja po dziś dzień nie przyznaje się do zbrodni, skutecznie broniąc dostępu do dokumentów badaczom z całego świata. W 1997 roku niemieckiemu uczonemu, dr. Hilmarowi Kaiserowi, wydano dożywotni zakaz korzystania z osmańskich archiwów tylko dlatego, że zajmował się on dziejami prześladowań Ormian w Turcji. W 2007 w Stambule z ręki tureckiego nacjonalisty zginął Hrant Dink, redaktor naczelny tygodnika *Agos*, który domagał się mówienia prawdy na temat ludobójstwa Ormian. W tym samym roku noblista Orhan Pamuk został oskarżony o "oczernianie Turcji", ponieważ w jednym z udzielonych szwajcarskiej gazecie wywiadów wypomniał Turcji eksterminację Ormian.

Yves Ternon, w wydanej w 1977 roku książce *Ormianie. Historia zapomnianego ludobójstwa* porównał Armenię do pojawiającego się w zeznaniach świadków dziesięcioletniego chłopca, któremu Turcy obcięli język. Ów niemy kaleka zagrzebał się w piaskach przy drodze do Dejr ez-Zor, aby ostrzegać przechodzące konwoje, że u celu swej wędrówki zostaną zgładzeni. Gestykulował tak długo, póki konwój nie zawrócił. Po czym ponownie zagrzebywał się w piaskach wśród zwłok, oczekując następnych zesłańców.

24 kwietnia 2015 roku minie symboliczna data stulecia niepotępionej i nierozliczonej zbrodni, której *status quo*, w ciągu tylu lat, nadal niewiele odbiega od stanu, który pod koniec lat siedemdziesiątych opisał Yves Ternon. Dlatego też zachęcamy Państwa do lektury dostępnych źródeł historycznych oraz pogłębienia wiedzy dotyczącej zapomnianego ludobójstwa również we własnym zakresie.

Opracowano na podstawie:

Grzegorz Kucharczyk: *Pierwszy holocaust XX wieku*, Warszawa 2012.

Yves Ternon: *Ormianie. Historia zapomnianego ludobójstwa*, Kraków 2005.

Jakub Wojczyński: *Eksterminacja Ormian w Turcji na przełomie XIX i XX wieku - przyczyny, przebieg, oddźwięk międzynarodowy*. Praca licencjacka napisana pod kierunkiem dr. Radosława Fiedlera: http://wojczyn.polskikosz.pl/eksterminacja_ormian.pdf [dostęp: 16.03.2015, godz. 15:28]

1 Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Cytat_arme%C5%84ski [dostęp: 16.03.2015, godz. 15:50]